

ELŐSZÓ

A történeti nyugat-magyarországi városokkal, Pozsonnyal, Győrrel és Sopronnal, illetve az ezekben működő jezsuita rendházakkal „véletlenül” kezdtem el foglalkozni. Másodéves egyetemista voltam, amikor későbbi témavezetőm, Molnár Antal felhívta a figyelmemet a Győri Egyházmegyei Levéltár frissen újrarendezett és hozzáférhetővé vált iratanyagára, ezen belül is a káptalani levéltárnak a győri jezsuitákat érintő legkorábbi aktáira. Történelemlevéltár szakos hallgatóként a felfedezés izgalmával vettem bele magam a kutatásba, amelyből – amellet, hogy a győri jezsuita kollégium alapítástörténetét feldolgoztam – rengeteget tanulhattam. (Azóta már az a megtisztelő félreértés is előfordult, hogy született győrinek néztek.) A győri székeskáptalan iratanyagától mint kályhától elindulva lassanként egy összetett, sokrétű forrásanyaggal szembesültem, amelynek elemei fogaskerékszerűen kapcsolódtak egymásba: együttesen egy nagyobb intézményrendszer, a Jézus Társasága (a továbbiakban rövidebb alakban is: Társaság) osztrák rendtartományának, ezen belül egyes rendházaknak a működését rajzolták ki. Az egyházmegyei iratanyag mellett Sopronban és Pozsonyban a városi levéltárakban, Budapesten pedig a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára kamarai archívumában őrzött „Jesuiticában” találtam meg ennek az intézményrendszernek az elemeit, az egyes rendházakat érintő jezsuita rendi, illetve városi iratokat. Ezt Bécsben az osztrák provincia egykori központi levéltárának töredékeivel egészítettem ki. Végül Rómában a Jézus Társasága központi levéltárában a legfelsőbb rendfőnöki döntéshozatalba is bepillantást nyerhettem.

Ezeknek az impulzusoknak a nyomán idővel egyértelművé vált számomra, hogy nem egyetlen kérdés, nem egyetlen személy életútja, nem egyetlen rendház története vagy egyetlen város helytörténete érdekel. Nem szándékoztam sem rendtörténetet, sem „ellenreformáció-történetet” írni. Ezek helyett egy kora újkori intézményhálózat, a jezsuita rend, azaz rendtartomány összetett és folyamatosan alakuló jelenségvilágára csodálkozhattam rá, és arra, amint ez a rendszer a korabeli társadalmat behálózza és azzal szoros szimbiózisban létezik. Az egyes intézményi elemek, jezsuita kollégiumok működése így, ebben a tágabb összefüggésben nézve többlettérrel nyert. Ennek a komplex kapcsolatrendszernek sokféle részlete tárult fel az egyének, közösségek vagy a társadalmak szintjén; engem éppen a folyamatok feltérképezése, megértése motivált. Igyekeztem az egész intézményrendszert és an-

nak társadalmi beágyazottságát mindig szem előtt tartani, akkor is, amikor egyes eseteket vizsgáltam. A feldolgozott anyag maga adta a kezembe a kulcsot, hogy egyfelől a jezsuita kollégium intézményét, másfelől annak a helyi társadalommal való sokrétű kapcsolatát bemutassam és értelmezsem.

Munkámat hat fejezetre tagoltam. Az első fejezetben bemutatom a vizsgálat célját, kereteit, szempontjait, számba veszem a téma forrásbázisát és felvázolom az intézménytörténeti kontextust, az intézménytípus általános jellemzőitől indulva a Társaságot illető magyarországi jogi keretekig. A második fejezetben összefoglalom a rendházak alapításának folyamatát, építéstörténetüket, birtokviszonyaikat. A harmadik fejezetben a kollégiumok személyi állományát vizsgálom az osztrák rendtartomány (amelynek kötelékébe a Magyar Királyság területén lévő rendházak is mindvégig tartoztak) személyi katalógusai alapján, felvázolom a tipikusnak tekinthető rendi életutakat. A kötet második felében, a negyedik, ötödik és hatodik fejezetben a három kollégiumot egy-egy kiemelt feladatkör, vagyis a társadalom különböző rétegeit megcélzó tevékenység szerint veszem górcső alá. A negyedik fejezetben a diákság társadalomtörténeti szempontú bemutatásával a jezsuita gimnáziumok oktatási profilját, az ötödik fejezetben a jezsuita vezetésű társulati élet közösségszervező, közösségépítő szerepét elemzem, míg a hatodik fejezetben a jezsuita „apostolkodást” tágabb értelemben a lelkipásztori tevékenységen keresztül igyekszem feltárni. Végül a záró fejezetben összegzem vizsgálódásom tanulságait.

A kötet, illetve az annak alapjául szolgáló, 2016 októberében leadott és 2017 májusában megvédett doktori (PhD-) disszertáció megírásában sokan sokféleképpen támogattak. Molnár Antal nem csak ötletet adott – munkámat is mindig nagy érdeklődéssel kísérte. Bécsi kutatásaimat az Erasmus tanulmányi ösztöndíj (2010–2011), a Balassi Intézet Collegium Hungaricum két hónapos kutatói ösztöndíja (2013), illetve az Ernst-Mach-Stipendium der Aktion Österreich-Ungarn négy hónapos ösztöndíja (2014–2015) tette lehetővé. Rómában a Campus Hungary rövid tanulmányi ösztöndíjjal kutathattam egy hónapot (2013). A pozsonyi levéltárakba nem juthattam volna el a Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltárának (Hermann István akkori igazgatónak) a segítségével, soproni kutatásaimat pedig a Locsmáncsi család önzetlen vendégszeretete tette lehetővé. Természetesen a forrásörző intézmények munkatársainak is köszönettel tartozom. Budapesten az Országos Levéltárban különösen H. Németh István, az Országos Széchényi Könyvtárban számos munkatárs, főképp Dörnyei Sándor, P. Vásárhelyi Judit és Kovács Eszter segítettek a munkámat. Győrben a püspöki levéltár két levéltárosa, Vajk Ádám és Nemes Gábor segítségével számíhattam mindig, a bencés könyvtárban Csóka Gáspár atya tette lehetővé a kutatást. Sopronban Dominikovits Péter levéltár-igazgató útmutatásaiért és tanácsaiért, a pozsonyi városi levéltárban pedig Németh Silvia akkori levéltáros tájékoztatásáért tartozom hálával. A közgyűjtemények és munkatársaik e korántsem teljes felsorolása mellett meg kell említenem mindazokat az oktatókat, szakembereket, kollégá-

ELŐSZÓ

kat – név szerint a munka vonatkozó részeinél említem őket –, akik az egyetemi, illetve a tudományos szférában mindvégig érdeklődéssel kísérték munkámat, és lehetővé tették számomra a kutatásokra és a kötet megírására fordítandó idő kiszakítását. Mindannyiuknak hálás köszönettel tartozom. Nagy megtiszteltetésként éltem meg, hogy doktori értekezésemet 2018-ban Sahin-Tóth Péter-díjjal tüntették ki. Köszönöm továbbá korábbi munkaadóm, a Jézus Társasága Magyarországi Rendtartományának Levéltára, valamint jelenlegi munkahelyem, az Eötvös Loránd Tudományegyetem bölcsészkarának Kora Újkori Történelmi Tanszéke által biztosított kereteket, amelyek lehetővé tették a kézirat kötetbe formálását és lekerekítését. Mindezt a „Katolikus iskoláztatás a kora újkori Magyarországon/Nyugat-Magyarországon” című kutatási projektek (NKFIH K 116116., majd K 131973. számú programok, továbbá 2019 őszén átmenetileg az MTA–ELTE Egyetemtörténelmi Kutatócsoport) tudományos munkatársaként végeztem el. A térképeket Nagy Béla rajzolta, akinek lelkiismeretes munkáját e helyütt is köszönöm. Végül további két személyt szeretnék említeni. Egyrészt Fazekas István korábbi bécsi levéltári delegátust (egyúttal az említett NKFIH-projektek vezetőjét, habilitált egyetemi docent), akit a bécsi kutatások alkalmával ismertem meg, de segítségére nemcsak a császárváros intézményeiben való tájékozódáshoz, hanem a forrásanyag kezelésének, a kötet szerkezetének kialakításához is elengedhetetlennek bizonyult. Másrészt Mihalik Bélát (a budapesti jezsuita levéltár korábbi vezetőjét), akinek folyamatos érdeklődéséért és az együttgondolkodásra való készségeért vagyok különösen lekötelezve. Rajtuk kívül egész családomnak köszönöm, hogy türelmes „hátszágként” segítették munkámat.

Budapest, 2020. március 20.

Kádár Zsófia

